

закарпатської школи майже не торкалась, хоч виходила і на карпаторуській мові (перекладом із угорської).

В 70-ті роки певну освітню роль відігравали педагогічні товариства. В 1869 році було створено Товариство учителів у м.Берегові, в 1873 році - в Шаріші. В ці роки працювало "Народноучительське товариство Угоцького комітату", яке об'єднувало як українських, так і словацьких учителів незалежно від релігійної приналежності [4].

Отже Слов'янський з'їзд у Празі засуджував гніт народів взагалі, а слов'янських зокрема. В його програмі було підтримувати ідею об'єднання тих слов'янських народів, які до того часу були політично розділені. Була це програма зміцнення братерської спільності слов'ян. Вніс з'їзд свою лепшу і в становлення української освіти на Закарпатті в другій половині 19 століття. Освітням сучасності слід вивчати і розвивати тогочасну освітянську і культурну спадщину всіх слов'янських народів, які проживали на Закарпатті в цей історичний період.

1. Попович М. Револьюційно-демократичне єднання слов'ян у 19 ст.- Братіслава: Словацьке пед. вид-во, 1973.-365с.

2. Гомоннай В.В., Росул В.В., Таланканич М.І. Школа та освіта Закарпаття.- Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського комітету у справах преси та інформації, 1997.-248с.

3. Ігнат А.М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в 19 - поч. 20 ст.- Ужгород, 1971.-69с.

4. Гомоннай В.В. Антологія педагогічної думки Закарпаття (19-20 ст.).- Ужгород: Вид-во Закарпаття, 1992.-291с.

5. Нариси історії Закарпаття: В 2-х т.- Т.1.- Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарп. обл. управл. по пресі, 1993.-436с.

ВІД "НАУКИ" ДО "НОВОЇ СВОБОДИ": СТОРИЧКИ ІСТОРІЇ ОДНІЄЇ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ГАЗЕТИ

У міжвоєнний період на Закарпатті видавалося кілька десятків газет і журналів, які представляли різноманітні політичні партії, громадські організації та товариства. Одною з перших з'явилася газета «Свобода», яку справедливо відносять до найстаріших часописів в Ужгороді. Помилки допустився П.Р.Магочій, який на сторінках своєї монографії писав, що «християнсько-націоналістична «Свобода» виникла в 1930 р.¹ Відбулося це значно раніше.

Між 1919-1922 рр. продовжував видаватися тижневик «Наука», перше число якого з'явилося ще в 1897 р. Тодішню «Науку» редагував віце-ректор духовної семінарії о.Юлії Чучка (1855-1918). Незабаром «Наука» перетворилася на журнал, який, за висловленням А.Штефана, "організував збирання і публікування місцевого фольклору, звертався до проблем української класичної літератури".² Під час першої світової війни "Наука" стала "популярною газетою для угорсько-руського народу", якою керували В.Гаджега (1864-1938) і А.Волошин (1874-1945). Останній, коли газета переживала скрутну фінансову ситуацію, взяв на себе обов'язки редактора "Науки". "Щоб оживити газету, - відзначав уже згаданий А.Штефан, - (Августин Волошин - М.В.) видавав додаток "Село", яке подавало ілюстровані статті релігійного, географічного змісту. Але оптимізм редактора і надія на волю ревніших патріотів завели його в довгі".³ Ситуація докорінно змінилася після входження Підкарпатської Русі до складу Чехословацької республіки.

У своїх "Споминах" А.Волошин детально описав процес становлення газети "Свобода", в якій, за словами відомих українських вчених О.Мициничя і П.Чучки, "найбільш повно віддзеркалено громадсько-політичне і культурно-національне життя Закарпаття 20-30-х рр."⁴ Отже, звернемося до "Споминів" А.Волошина: "З 21 числа 1919р. до 17 септ. оп'ять А.Волошин перебрав на себе редакцію газети і вернув газеті ім'я "Наука", котру до кінця 1921 року з поміччю А.Волошина іздавало Акц. Т-во "Уніо". У другій половині 1921 р. за "Йорчик" повстали непорозуміння між "Унією" і редактором і просто в 1922 р. оп'ять сам

редактор стався разом і видавцями газети, котрій придав ім'я "Свобода".⁵ В першій половині 1922 р. газета виходила двічі на тиждень, а в другій половині тільки раз. Починаючи з 1923 р. "Свободу" почало видавати товариство "Культура", очолюване А.Волошином. З цього часу "Свобода" стала "незалежною політичною газетою, котра підтримує християнський і народний напрям політики".⁶

Починаючи з 1925 р. тижневик "Свобода" став суспільно-політичним, культурним і економічним органом Християнсько-Народної партії, яку очолював А.Волошин. В липні 1929 р. почав виходити "Літературний Листок" - безкоштовний щомісячний додаток. До 15 червня 1938 р. "Свобода" виходила двічі на тиждень. На сторінках газети поміщалися матеріали про діяльність "Просвіти" та її місцевих осередків, піднімалися актуальні питання міжнародного становища Чехословаччини, суспільно-політичного, соціально-економічного і культурного розвитку Закарпаття. На шпальтах газети друкувалися об'єктивна інформація про становище українців за межами Закарпаття. Особлива увага зверталася на життя українців у Радянському Союзі - державі тоталітарного типу. Саме на цих публікаціях варто зупинитися більш детальноше. Відзначимо, що вони вже перебували в центрі уваги сучасних українських дослідників.⁷

У 1921-1922 рр. Росію, яка ще не відійшла від наслідків більшовицького перевороту, спіткала ще одна біда - голод, який, на жаль, не обминув і південь України. Відомий український історик С.Кульчицький відзначав: "Голод 1921 - 1922 рр. - явище далеко не локальне. Ця трагічна сторінка в історії українського народу безпосередньо пов'язана, по-перше, з економічною політикою державної партії, яка провадилася до березня 1921 р., і, по-друге, з підлеглим становищем формально незалежної республіки щодо московського центру, який по-своєму розв'язував проблеми, що виникли внаслідок жорстокої посухи у Поволжі, на Північному Кавказі і в північних губерніях України".⁸ На думку вченого, "голод виявився фактором, який ефективніше, ніж каральні експедиції, допоміг природному катаклізму справитися з "куркульським бандитизмом", конфіскуючи злиденні продовольчі запаси навіть у селян південних губерній. У 1921 р. в Україні було вперше запроваджено терор голодом".⁹

Газета "Свобода" в цей період публікує багато матеріалів про голод в Росії та Україні. 2 лютого 1922 р. в цьому друкованому органі Народно-Християнської партії згадувалося про те, що "голод в Росії набуває все більших і більших розмірів".¹⁰ Публікація вражає читачів деталями про випадки людодійства. 5 лютого газета знову торкається цієї теми.¹¹ Публікації про допомогу світової громадськості Радянській Росії розміщують на своїх шпальтах всі закарпатські газети. Повідомлялося, що в Берліні створено "Комітет міжнародної допомоги трудящих", про активну діяльність у цій справі відомих вчених і літераторів А.Ейнштейна, Б.Шоу, А.Франса. 16 березня 1922 р. "Свобода" повідомляла про візит до Москви відомого норвежця Ф.Нансена. Те, що він побачив, привело його до шокового стану. Ось як писала про це газета: "Акція допомоги очолює Нансен, заступник якого Корвін розіслав по світу наступуючу телеграму: "Стан московських лікарень є страшим. Труби позабавані і поладити їх вже не можна. В кімнатах завжди повно хворих. Повітря сперте. Хворі, як скелети, чекають на смерть... Всюди цілі гори набираються з трунів. Будні випадки, коли матері, одурівші з голоду, їли часом померлих".¹²

Подібна інформація, безумовно, не могла не зворушити серця тисяч закарпатців. 11 червня 1922 р. в Ужгороді був створений "Комітет допомоги голодуючим України", який очолили Олекса Гукалович, Гнат Стефанів і Микола Галезів. У зверненні до закарпатців члени комітету писали, що необхідно "нести поміч охопленому голодом населенню земель України і зменшити наслідки голоду".¹³ Це можливо буде зробити, якщо вдасться "організувати грошові збори через листи, оголошення в газетах...; організувати благодійні концерти і вистави; збирати харчі, одяг, медикаменти; просити про допомогу гуманітарні організації в Чехословацькій республіці і співробітничати з ними; організувати дитячі оселі".¹⁴ Звернення завершувалось закликком: "Комітет звертається одночасно до всіх жителів Підкарпаття без огляду на національність і віру чи політичні переконання та до всіх організацій з гарячим проханням: не відмовте в допомозі голодуючим! Кожна жертва Ваща буде записана в серцях тих, яких ви врятуєте для життя".¹⁵

Закарпатці не лишилися байдужими до страждань своїх братів на Сході. Ними були зібрані значні кошти.

"Карпатська правда" – орган крайкому КПЧ – 5 лютого 1922 р. повідомляла, що тільки комуністами Закарпаття за цей час було зібрано 33 997 крон.¹⁶ Не лишилися осторонь кампанії і представники творчої інтелігенції. Іван Ольбрахт спільно з письменниками С.Нейманом, М.Майеровою, В.Ванчукою, І.Волкером видали літературно-художній збірник, кошти від продажу якого пішли в користь голодуючим. Подібні акції здійснили і діячі мистецтва та науки. Чехословацький уряд виділив 30 тис. крон.¹⁷

Не обминула своєю увагою "Свобода" і голодомор 1932-1933 рр. на Україні. Більшість матеріалів про цей геноцид проти українського народу з боку сталінського керівництва з'явилися на її шпальтах у 1934р., коли відчутними стали наслідки голоду. В таких статтях, як "Жахливе положення України",¹⁸ "Великий злочин"¹⁹ та деяких інших наводилися свідчення очевидців голодомору, розповідались про страшні наслідки для українського народу цієї трагедії.

На сторінках "Свободи" зустрічаються відомості про кількість жертв голоду, хоча точними їх вважати не можна. В різних публікаціях знаходимо інколи прямо протилежні дані. Так, 27 липня 1934 р. газета писала, що за свідченням американського професора Р.Селлета "в Південній і Східній Росії, на Україні та на Північному Кавказі з голоду загинуло до 10 млн. людей".²⁰ Така ж цифра наводилася і в публікації за 12 липня, але стосувалася тільки України.²¹ 30 серпня "Свобода" повідомляла, що протягом 1933 р. "померло... не менше 3 млн. людей".²² Така суперечливість щодо даного питання пояснюється перш за все відсутністю власних кореспондентів на Україні і передруком неперевірених матеріалів зарубіжної преси. Сучасний дослідник С.Кульчицький вважає, що "прямі втрати населення України від голоду в 1932 р. становили близько 150 тис. чоловік. У 1933 р. голодною смертю загинуло від 3 до 3,5 млн. чоловік. Народжуваність у сільській місцевості в голодні роки знизилася на порядок. Повні демографічні втрати в УСРР, включаючи зниження народжуваності, сягали в 1932-1933 рр. 5 млн. чоловік".²³

"Свобода" знайомила своїх читачів з тим, як питання про голод на Україні обговорювалося в парламентах різних країн, зокрема в Англії і США. Так, 21 червня вона опублікувала резолюцію Конгресу США, яка була прийнята

після довгих дебатів з цього питання. В ній прямо зазначалося, що "московський уряд знав про голод, але йому не намагався зарадити, а навпаки, вживав його для політичного утиску українського народу".²⁴ Що стосується обговорення питання про голод в англійському парламенті, то "Свобода" про це детально писала в номері за 30 серпня 1934 р.²⁵ Таким чином, незважаючи на окремі неточності, "Свобода" досить детально інформувала закарпатців про голод 1932-1933рр.

Чи знали на Закарпатті про сталінські репресії? Якщо знати, то якими шляхами інформація про це антиправове і антилюдське явище в історії цивілізації проникала до нашого краю? Чи вірили закарпатці тому, що писали місцеві газети? Однозначну відповідь дати важко. Газета "Свобода" 3 січня 1935 р. повідомляла, "В Москві після наслідком агентату (заміху – М.В.) проти Кірова винищено цілі родини...".²⁶ Цікаво, що в першій половині 30-х років "Свобода" постійно проводила паралелі між Гітлером і Сталіним.²⁷

На початку 30-х років постраждали й закарпатці, які опинилися за кордоном. 15 лютого 1934 р. "Свобода" писала: "...В СРСР арештовано комуністичного посла до Чехословацького парламенту Івана Мондока разом з жінкою".²⁸ Далі повідомлялося, що їм, мовляв, загрожує смертна кара, а І.Мондак загинув в одному з радянських концтаборів.²⁹ "Свобода" стала своєрідним літописцем сталінських репресій після вбивства С.Кірова: "... в Москві убито понад 200 чоловік, а на Україні убито 100 комуністів-українців".³⁰ Причину цього газета вбачала в тому, що диктатор Сталін вже "нікому не вірить: переслідує самих своїх бувших комісарів".³¹ В одній із статей йшлося про те, що Сталін божевільний.

7 лютого 1935 р. "Свобода" повідомляла читачів про трагедію у сім'ї українського професора А.Крушельницького, відомого на Закарпатті своїми "Читанками": "Впало під червоними стрілами і двоє синів знаного нами професора А.Крушельницького... Щоб батьківське серце за розстріляними синами з розпуки так само трісло, розстріляли наперед синів, а батько в тюрмі jede свою чергу, де він здури".³² 10 вересня 1936р. наші земляки прочитали, що "в Росії 16 жидів-комуністів розстріляні. Неприятелі Сталінової політики дальше організуються, із-за них було арештовано багато тисяч людей. Організацією тих неспокійних елементів управляв із заграниці

Троцький, що нині перебуває в Норвегії, де є під надзором поліції³².

30 вересня 1936 р. "Свобода" в статті під заголовком "Сталін дальше чистить" писала: "... Сталін дав арештовати багато генералів і вищих офіцерів та дипломатів, яких підозрюють, що суть прихильниками революціонерів-троцькістів"³⁴. Світ із занепокоєнням стежив за розгортанням подій в СРСР, але правдивої інформації ніхто здобути не міг. Всім замилувати очі величезними досягненнями Країни Рад. Невідомий автор статті "Ніщення нації", опублікованій у "Свободі" 14 грудня 1937 р., підкреслював: "... Правдивої інформації з російської преси не можна добути, бо там нічого не пишеться про великі процеси і масові розстріли"³⁵. Дійсно, газети в СРСР рясніли тоді вигідними сталінській зграї заголовками: "Смерть німецьким шпигунам!", "Ліквідовано кубло контрреволюціонерів!" та подібними іншими. Такий ідеологічний натиск спотворював істинність подій.

А ось процесу, який закінчився в Москві 30 січня 1937 р., "Свобода" приділила багато уваги. 4 лютого в одній з інформацій повідомляла: "... Великий процес... кінчився смертним засудом тридцяти троцькістів, бувших ведучих політиків комуністичного режиму. 13 чоловік, зокрема Пятаков, Серебряков, Лівшиць та інші були засуджені до смертної кари, а Радек і Сокольников дістали до 10 літ темниці"³⁶. Отже, завдяки "Свободі" на Закарпатті знали про те, що творилося в сталінському СРСР та Радянській Україні. Чи вірили закарпатці в правдивість матеріалів, поміщених на шпальтах "Свободи"? На жаль, не зовсім. Підтвердженням такого висновку є масові переходи угорсько-радянського кордону в 1939-1941 рр. "За кілька років ми опрацювали тисячі кримінальних справ і підготували 8 621 карточку реабілітованих, з яких 5 653 - на тих, хто у 1939-1941 роках нелегально переходив угорсько-радянський кордон, і 2 968 репресованих у післявоєнний період" - відзначали українські дослідники О.Довганич і О.Хлаїта³⁷.

15 червня 1938 р. "Свобода" була перейменована на "Нову свободу" - офіційний орган Українського Національного Об'єднання Газета, яку редагував Василь Фіриак, видавалася в друкарні "Свобода", що на вулиці М.Лучкая. Редакція та адміністрація "Нової свободи" (останню очолював Ф.Ревай), розміщувались у приміщенні на вулиці Другетів, 21³⁸. Деякий час обов'язки редактора виконував Йосип Бойчук. В.Гренджа-Донський пригадував: "Я заглянув до тимчасової редакції

"Нової свободи". Не була це редакція, тільки один стіл в друкарні Рота, а біля нього сидять і нарікає на погані зв'язки з Хустом редактор Й.Бойчук, що бідує з поганим коректурою. Тут уложили ми сьогоднішнє число "Свободи". Найбільше втішився Бойчук тому, що директор Федір Ревай приніз із Ужгороду гострого паперу, а то вже не було на чому друкувати газету"³⁹. Так, було важко з фінансової точки зору, не вистачало кваліфікованих кадрів. Однак, вихід у світ першого номера газети високо оцінили відомі політичні діячі, представники освіти, науки і культури того часу.

Майбутній міністр внутрішніх справ Карпатської України Ф.Ревай відзначив, що "справа щоденника є загальною справою нашого суспільства не дивлячись на його партійно-політичний ставк. Наше відродження відповідно до сьогоднішньої доби в рамках демократичної республіки скорим темпом йде вперед. Народні маси освідомлюються, отже ми, що держимо руку на жончку нашого суспільного життя, не могли не бачити, що без щоденної газети нам більше не обійтись. Пускаємо в світ "Нову свободу" й тільки одне бажаю щоденникові, щоб всі українці спільними силами піддержували його"⁴⁰. На глибоке переконання головного лікаря краю М.Долина, "мірилом культурності кожної нації є його преса. Покажи мені пресу, я тобі скажу який це народ... Ми не можемо чекати підмоги від чужих, тільки від самих себе. І я надіюся, що весь український загаль своєю жертволюбивістю підопре нашу "Нову свободу"⁴¹. Його колега, видатний український хірург О.Фединець розмірковував: "Політикою не маю часу займатися, але розумію вагу українського щоденника, який має повнитися власними силами. Це велике діло, мало щоденників є на світі, які б виходили на власні сили. Українське громадянство може бути горде на себе, що спромоглося на щоденник"⁴².

Шкільний інспектор Ю.Гуснай доводив корисність появи "Нової свободи" для зростання національної свідомості населення міст, в яких переважали неукраїнці: "Ми живемо в мадярському місті, серед мадярської провінції й майже ніхто так не бажає собі скріплення нашого українського суспільства, як ми в Берегові. Я є певен, що український щоденник буде тим мальгером в нашому суспільстві, який його буде скріпляти щодня"⁴³. Підтримували "Нову свободу" і в гірських округах Закарпаття. Інженер З.Грабар писав до редакції: "Радію, що буду мати змогу кожного дня читати щоденник в рідній мові. Знаєте, я родився в такому селі, де в діточих роках не чув іншої мови крім

української. Це було в Майданці над Воловом. Я сам твердий верховинець, люблю Верховину, її пісні, її милозвучну музику, й тому люблю й рідне друковане слово. Як тяжко мені було, коли нас з всіх боків гнали, а ми не мали змоги відбиватися. Тепер, надіюсь, що все піде інакше. І ворог не буде таким лютий, коли побачить, що в противника гостра шабля. Такою гострою шаблею має бути наш щоденник в інтересі нашого народу й республіки⁴⁴.

Вітала появу щоденника революційна в 1918-1919 рр. Гуцульщина. "Ми бичківці, - писав від імені гуцулів голова "Просвіти" у Великому Бичкові М.Марушак, - від часу перевороту завжди кріпко стояли на сторожі наших національних святощів, нашого відродження, нашої мови, нашої преси. Всі бичківці з широго серця вітають цей великий почин... Ми його (щоденник - М.В.) видаємо власними силами, є він золотом дитиною нашого відродження й ми намагасмося його підтримати!"⁴⁵. Протоігумен о.Булик (його прізвище буде зникнути в угорських списках у 1938-1939 рр.-М.В.) хотів, щоб "Нова свобода" "крувалася засадою Христової науки, християнського щирістю, проповідувала добро й поборювала зло"⁴⁶. Голова "Просвіти" Ю.Бришайко заявив: "Це, що виходить нашої рідної щоденник, переконали мене ще раз в тому, що немає тої сили, яка б могла нас застановити на шляху нашого відродження. Й чужі нації тільки із подивом можуть глядіти на наш великанний починок. Особливо наша інституція "Просвіта" відчувала дуже болючо відсутність щоденної преси. Вона є осередком нашого суспільного життя й тому вороги нашого відродження свої напади якраз прагнуть проти неї. Та ми їх завжди відбивали, перемагали, як правда побіждає неправду. Вірую, що "Нова свобода" стане "Просвіти" на допомогу, а "Просвіта" "Новій свободі"⁴⁷.

На думку директора мукачівської торговельної академії А.Штефана, "щоденна преса це зброя, без якої свідомий, політично зрілий народ не може обійтися. Ви робіть своє, будете щирі до народних мас, працюйте витривало й пильно, а ми на Мукачівщині і взагалі наше учительство, виконаємо повинність, яку нам диктує любов до свого народу й рідної преси"⁴⁸. А.Штефана підтримали в цьому педагоги В.Ладаняч з Великого Березного та Ю.Пазуханяч з Волового, В.Климпуш із Ясіня та О.Тар із Седлюша. Останній писав: "Я скромний, невидний урядник, звичайний собі представник повіреного капіталу, й тому лише одне вам можу порадити: Ощадність і ощадність в

першій мірі, а задруге дуже шпорувати з трейцариками. Змагайтесь патріотичне чуття наших людей перемінити на ворожки й ними їх зважити, тоді побачите, хто правдивий патріот. Чи не можна б так ще за місяць лише раз на тиждень виходити й притому подвійно заінксувати від передплати, а редакторам нічого поки що не заплатити? Думайте над цим. Це не погана річ! Або придумайте таке, щоб і щоденник виходив, і щоб кіса в цілості була. Ну, як собі думаете?"⁴⁹.

Видатний закарпатський поет Зореслав емоційно і широко відзначав, що "наше щастя джгались ми свого українського щоденника на Підкарпатті!". На його думку, "з таким епохальним фактом сповниється давня мрія всіх нас і літературний світ зокрема дістає нову сцену, де має можливість частіше виступати з своїми продукціями. Підкарпатська українська література досі не має ще своєї власної трибуни. Доки діб'ється й до неї, мусить бути гостем то тут, то там... З того приводу найсердечніше вітаємо наш перший український щоденник на нашому Підкарпатті й бажаємо, щоб він став не лише щоденною газетою, але й щоденним хлібом кожного свідомого українського інтелігента, робітника й селянина"⁵⁰. Інший письменник, о.Ю.Ставинець з Вонігова, писав: "Ви, люди міста, не можете собі уявити, що те значить жити на селі й не мати газети, але те все чуже. Якщо не вороже нам, та обоятно до нас. Який хосен, яка користь, що мого сусіда син вернув зі світа, говорить, як там є, коли мого рідного нема, думає собі та вдова, котра чекає зі світа свого сина, а замість нього прийде син її сусідки. Щось подібне приходило й мені на розум, коли читав чужі щоденники. І ось нарешті тут і наш"⁵¹.

Вихід першого числа "Нової свободи" привітали українці Чехії та Словаччини. Я.Стрижак з Братислави, в листі до редакції відзначав: "Я вправді є передплатником кількох українських часописів, але коли зважу, що наше українське Підкарпаття потребує своєрідної преси, як прагнущий води, не можу остатись байдужим супроти так пекучої справи, якою виявляється потреба нашого щоденника на Підкарпатті"⁵². Про резонанс виходу "Нової свободи" в Празі писала Н.Козицька: "Ваш часопис викликає між земляками в Празі великий інтерес - багато про нього говорять"⁵³.

Видатний закарпатський театральний діяч, режисер "Нової Сцени" Ю.Шеретій слушно зауважив, що "українці Підкарпаття вже 18 літ чекали, щоб українська щоденна преса пропагувала своє рідне театральне мистецтво. Щоденна преса й театр є

признанням зрілості народу і хто ці два чинники у новому національному житті підтримуватиме, той може називатись гідним сином свого народу. Я надіюсь, що "Нова свобода" спричиниться теж і до піднесення театральної культури на Підкарпатті"⁵⁵. Редактор і видавець Д.Німчук, який, за його ж словами, "від молодечих літ боровся за наше слово", вважав, що "своя газета хоч і маленька, мені милиша, ніж чужі великі, що вороже ставляться до нового відродження... Будьте об'єктивні, справедливі, ставтеся до життя з отвореними очима!"⁵⁵.

Якою буде "Нова свобода" багато залежало від головного редактора. Серед багатьох кандидатур А. Волошин зупинився на В.Гренджі-Донському. У своєму щоденнику Василь Степанович 21 січня 1939 р. занотував: "Пан міністер Ревай не був би Ревасем, коли б не вмів людину заспокоїти. Його слова – гейбі жейбіс, балзам, пливуть неначе з медом. Він заявив, що далеко важніше призначення має для мене в новооснованій партії: або бути редактором і перебрати шефредакторство щоденника "Нова свобода". Іншої ради не було і я погодився"⁵⁶. 26 січня 1939 р. у "Новій свободі" була опублікована стаття Ф.Реваї "На прощання", в якій голова УНО повідомляв читачів, що В.Гренджа-Донський призначений головним редактором газети та референтом Президії УНО. Ф.Ревай, високо оцінюючи це рішення уряду, відзначав, що В.Гренджу-Донського "не треба Вам представляти, бо він уже здобув собі ім'я не тільки в нас, але в широких колах українського народу взагалі. Я переконаний, що він своє завдання виконає на 100 %-ів, тому і був повірений так важною функцією"⁵⁷. 27 січня 1939 р. В.Гренджа-Донський приступив до виконання обов'язків головного редактора "Нової свободи".

Газета змінилася в кращу сторону з приходом нового головного редактора. Немаловажне значення мав і той факт, що зріс наклад щоденника. "Нова свобода" виходила у звичайний день накладом 8 500 примірників, а недільні номери становили 16 000 примірників⁵⁸. За підрахунками Зірки Гренджі-Донської Василь Степанович, перебуваючи на посаді редактора газети, опублікував у ній 51 статтю. Враховуючи те, що газета виходила до 16 березня 1939 р., цей факт є доказом великої працездатності письменника⁵⁹. На думку дочки поета, батько на сторінках "Нової свободи" "все більше й більше говорить не тільки про боротьбу проти чехізації та соціальної несправедливості, але й про боротьбу за українську душу молоді, про боротьбу за формування української національної

свідомості населення, за рідну мову, за розбудову автономної держави. Його статті яскраво віддзеркалювали дух часу, дух новонародженого патріотизму народу, дух широкі жертвенності для своєї держави та захоплення розбудовою нового життя країни й ентузіазм і безкомпромісність в обороні своїх прав проти тих, що знову хотіли б занапастити країну"⁶⁰.

На шпальтах урядової газети "Нова свобода" надруковано великий фактичний матеріал про стан розвитку промисловості, сільського господарства, торгівлі та фінансів Карпатської України. У численних статтях, рекомендаціях, повідомленнях йдеться про внутрішньополітичне становище країни: виникнення і діяльність Карпатської Січі, руйнівні дії угорських і польських терористів, діяльність проугорської "п'ятої колонії", вибори до Сейму Карпатської України тощо. "Нова свобода" постійно повідомляла своїх читачів про фінансову і моральну підтримку Карпатської України з боку організації української еміграції європейських країн, США і Канади.⁶¹

У своїх "Спогадах" найкраще про головні завдання "Нової свободи" сказав сам її редактор В.Гренджа-Донський: "... Під ту пору найголовнішим політичним завданням було не допустити до ліквідації нашої країни і не допустити до спільного польсько-мадярського кордону. Треба рятувати по перш і головним чином стріху над головою, рятувати перед зубитими вовками – Польщею та Угорщиною – те, за що генерация проливали кров і віддали своє життя, рятувати Карпатську Україну, яка полякам і мадярам буде терням в очах. В першу чергу зверну увагу на проти-агітацію, бо польсько-мадярська агітація просто шаліє і робить нам великі клопоти. Мадярищина вже пішла так далеко, що на поодинокі адреси розпочала посилати пакунки з кукурудзяною мукою та грудками соли, хоч кукурудзи нам Румунія постачає скільки потрібно, а в Солотвині класної соли маємо стільки, що нею можемо засипати всю Мадярищину! Всю увагу газети я звернув на відбиття зазіхань мадярів і на внутрішні потреби"⁶². Аналіз близькості номерів "Нової свободи" переконує, що В.Гренджа-Донський чітко виконував поставлені на нього завдання.

¹ Магочій П.Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948) - Ужгород, 1994. - С. 89.

- ² Штефан А. За правду і волю: Спомини і дещо з історії Карпатської України. - Книга друга.-Торонто: Ви-во "Проблем", 1981.- С.177.
- ³ Там само.-С.178.
- ⁴ Мишанич О., Чучка П. Августин Волошин (1874-1945) // Августин Волошин. Твори (Видання підготували О.Мишанич і П.Чучка).-Ужгород: МПШ "Грижда", 1995.-С.8.
- ⁵ Волошин А. Спомини // Там само. - С.64.
- ⁶ Там само.
- ⁷ Вегеш М. Голод 1921-1922 років у Росії очима закарпатців (За матеріалами "Свободи") // Актуальні та мало-досліджені проблеми історії України. - Вип. третій. -Ужгород, 1998. -С. 46-47; його ж: Газета "Свобода" про сталінські репресії 30-х років // Там само. -С.48-49; його ж: Газета "Свобода" про голод 1932-1933 рр. на Україні // V Всеукраїнська конференція "Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України" (жовтень 1991 р.). Тези доповідей та повідомлення. -Київ-Кам'янець-Подільський, 1991. -С. 317-318.
- ⁸ Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928).-К.: Основи, 1996.-С.191-192.
- ⁹ Там само. - С. 202.
- ¹⁰ Свобода. - 1922. - 2 лют.
- ¹¹ Там само. - 5 лют.
- ¹² Там само. - 12 берез.
- ¹³ Там само. - 11 черв.
- ¹⁴ Там само.
- ¹⁵ Там само.
- ¹⁶ Карпатська правда. - 1922. - 5 лют.
- ¹⁷ Див.: Вегеш М. Голод 1921-1922 років у Росії очима закарпатців. - С. 47.
- ¹⁸ Свобода. - 1934. - 16 серп.
- ¹⁹ Там само. - 26 квіт.
- ²⁰ Там само. - 27 лип.
- ²¹ Там само. - 12 лип.
- ²² Там само. - 30 серп.
- ²³ Історія України (під заг. ред. В.А.Смоля). - К.: Альтернативи, 1997. - С. 287.
- ²⁴ Свобода. - 1934. - 21 черв.
- ²⁵ Там само. - 30 серп.
- ²⁶ Там само. - 1935. - 3 січ.
- ²⁷ Там само.

- ²⁸ Там само. - 1934. - 15 лют.
- ²⁹ Там само.
- ³⁰ Цит. за: Вегеш М. Газета «Свобода» про сталінські репресії 30-х років. - С. 48.
- ³¹ Там само.
- ³² Свободи. - 1935. - 7 лют.
- ³³ Там само. - 1936. - 10 верес.
- ³⁴ Там само. - 30 верес.
- ³⁵ Там само. - 1937. - 14 груд.
- ³⁶ Там само. - 4 лют.
- ³⁷ Довганич О.Д.; Хланта О.В. Повернення до правди. Бібліографічний покажчик. - Ужгород: Ви-во В.Падяка, 2000.- С.4.
- ³⁸ Вегеш М. "Нова свобода" очима сучасників // Актуальні та малодосліджені проблеми історії України. - Вип. третій. - Ужгород, 1998.-С.50.
- ³⁹ Гренджа-Донський В. Твори. -Т. VIII. Щастя і горе Карпатської України: щоденник. - Вашингтон: Карпатський союз, 1987. - С. 68.
- ⁴⁰ Нова свобода. - 1938. - 25 черв.
- ⁴¹ Там само.
- ⁴² Там само.
- ⁴³ Там само.
- ⁴⁴ Там само.
- ⁴⁵ Там само.
- ⁴⁶ Там само.
- ⁴⁷ Там само.
- ⁴⁸ Там само.
- ⁴⁹ Там само.
- ⁵⁰ Там само. - 16 черв.
- ⁵¹ Там само. - 24 черв.
- ⁵² Там само.
- ⁵³ Там само. - 30 черв.
- ⁵⁴ Там само. - 2 лип.
- ⁵⁵ Там само.
- ⁵⁶ Гренджа-Донський В. Названа праця. - С. 132.
- ⁵⁷ Нова свобода. - 1939. - 26 січ.
- ⁵⁸ Гренджа-Донський В. Названа праця. - С. 197.
- ⁵⁹ Дет. див.: Петрише П. Василь Гренджа-Донський - редактор "Нової свободи" // Тези доповідей та повідомлень першої наукової конференції, присвяченої життю і діяльності видатного поета і культурно-громадського діяча Василя Степановича

СВОЄРІДНІСТЬ ПРОГРАМНИХ ПОЛОЖЕНЬ "ПАРТІЇ НЕВДОВОЛЕНИХ АВТОХТОНІВ (ТУТЕШНЯКІВ)"

Період між двома світовими війнами в Чехословацькій республіці ознаменувався розвитком політичної демократії. Важливу роль у цьому процесі відіграла легітимація багатопартійної системи. Особливого розвитку вона набула в Закарпатті (Підкарпатська Русь), де поряд із загальнодержавними політичними організаціями почалося формування місцевих автономних партій. Однак не всі вони пройшли випробування часом. Крім партій-лідерів, які відігравали неабияку роль у тогочасному політичному житті краю, існували й партії зі своїм баченням перспектив Закарпаття і слабо розвинутою організаційною структурою.

Своєрідною за своєю орієнтацією та баченням майбутнього краю була "Партія невдоволених автохтонів (тутешняків)". (Не плутати з політичною організацією "Автономна партія автохтонів на Підкарпатській Русі", створеної в 1921 році колишнім підполковником австро-угорської армії Аркі Аконем. Найбільшу популярність вона мала в угорських селах. Ця партія стояла на позиціях угорського націоналізму і підтримувала шовіністичну тезу про приєднання Закарпаття до Угорської держави) [1]. Своєю позицією "Партія невдоволених автохтонів (тутешняків)" базувала на слов'янській єдності й спротиві проугорським політичним силам. Основною метою організації, як і в більшості політичних партій краю, була боротьба за автономію Підкарпатської Русі. Однак своєрідністю в цьому плані було те, що ця автономія мала бути складовою частиною, як вони називали, "Середньосхіднослов'янської держави" або країни, яка б не носила назву однієї або двох пануючих націй [2]. До складу такої країни входили б слов'янські нації цього регіону (чехи, словаки, поляки, русини-українці та ін.), але не як представники незалежних держав, а як автономні одиниці з центральною владою та спільними державними структурами. З іншого боку, лідери партії, в умовах входження Закарпаття до складу Чехословаччини, не виключали можливості перспективного майбутнього автономії як складової частини цієї республіки. Але такий варіант був можливим лише за умови, яка виражалася офіційним гаслом партії: "Або вдоволено жити, або

Гренджі-Донського (1897-1974). - Ужгород, 1995. - С. 70-72;
Гренджа-Донський В. Твори. - Т. IX. Публіцистика. - Вашингтон:
Карпатський Союз, 1989. - С. 446-449.

⁶⁰Гренджа-Донський В. Твори. - Т. IX. Публіцистика. - С. 2; Гренджа-
Донська Зірка. "Ми є лишень короткі епізоди...". Життя і
творчість Василя Гренджі-Донського. - Ужгород: Срібна Земля,
1993.

⁶¹Вегеш М. Карпатська Україна 1938-1939 років у
загальноєвропейському історичному контексті. - Т. I. -
Ужгород, 1997. - С. 13-14.

⁶²Гренджа-Донський В. Твори. - Т. X. Спогади. Листи. -
Вашингтон: Карпатський Союз, 1988. - С. 168-170.